

Waar komen de bronzen van de Gan vandaan

Rituele
dubbelkoppige
slang.

In het zuidwesten van Burkina Faso wonen een aantal volkeren, zoals de Lobi, de Kulango, de Senufo en de Gan. Deze volkeren maken in hun cultuur gebruik van bronzen voorwerpen, die gemaakt zijn volgens de verloren-was-techniek, het *cire perdue* procedé, lost wax casting (zie kader).

In mijn zoektocht naar het ontstaan van deze bronscultuur kwam ik erachter dat de Gan, in tegenstelling tot de Lobi, de Senufo en de Kulango, nooit zelf brons gegoten hebben, terwijl je wel bronzen voorwerpen tegenkomt die aan de Gan toegeschreven worden.

Ik ging op zoek naar een verklaring.

Schildpad, ± 8 cm.

Kulango brons, tegenwoordig
zeer gewaardeerd
bij verzamelaars, ± 5 cm.

De Gan vormen een koninkrijk van geschat 5000 tot 10000 inwoners. Ze bevolken de provincie Poni, een gebied in het zuidwesten van Burkina Faso. Hun taal is aan de Akan-talen verwant. Andere volken in dit gebied spreken een Mande-taal.

Het is een matrilineaire samenleving, zoals bij de meeste Akan-volken het geval is. Matrilineair in de zin van matrilineaire afstamming van één gemeenschappelijke vrouwelijke voorouder.

Aan het hoofd staat een koning. Na het overlijden van de koning wordt door een aantal notabelen uit twee koninklijke families de nieuwe koning gekozen. Van elke overleden koning, 28 tot nu toe, is een beeld gemaakt.

Migratie

In de 15de of 16de eeuw is een deel van het Gan-volk vanuit de omgeving van Accra (Ghana) vertrokken op zoek naar vruchtbare grond. Wellicht werd het hiertoe ook gedwongen door oorlogen. Volgens de orale overlevering had de groep de koninklijke regalia, een kleine gouden stoel en een metalen staf, meegenomen. De achtergebleven koning Oro ging met zijn strijders achter hen aan en probeerde ze, tevergeefs, te verslaan. Na wat omzwervingen kwamen de vertrokken Gan-leden op hun huidige verblijfplaats in Burkina Faso aan.

Economische bloei

In de 17de eeuw ontstond een goed lopend, klein Gan-koninkrijk te midden van de Lobi en de Dioula (Jula, Juula, Dyula).

De Gan waren strijders, goudzoekers (in ieder geval al voor de 18de eeuw) en ze verbouwden naast landbouwproducten ook katoen.

Toen de Gan in dit gebied aankwamen vonden ze ruïnes en putten die kennelijk gebruikt waren voor goudwinning. Met het goud werden belangrijke aankopen gedaan (geweren, munitie, slaven). Op de markt werd betaald met kauri's. Alleen de koning had enkele gouden ceremoniële voorwerpen.

De huidige 29ste koning van de Gan, Tukpa Baton in 2018.

Foto Guus van den Boogaard

Van alle koningen, die geleefd hebben, bestaat een dergelijke afbeelding gemaakt van de modder van een termieten nest. Ze staan opgesteld in afzonderlijke gebouwtjes (altaarhutten).

Foto Guus van den Boogaard

Gan bronzen

De vier koninklijke families en enkele notabelen bezaten ceremoniële bronzen voorwerpen. Verder zien we bronzen bij smeden en waarzeggers en worden ze gebruikt als amulet.

Het aantal rituelen was (is) talrijk in deze cultuur. Zoals bij vele volken spelen positieve en negatieve krachten (hekserij bijv.) hierbij een belangrijke rol.

De belangrijkste bronzen ceremoniële voorwerpen zijn:

De Torfan, een langgerekt mythisch dier met één tot tien koppen.

Een lange bronzen slang gebruikt door zieners/voorspellers voor communicatie met de voorouders.

Pythons (heilig dier bij de Gan) worden golvend of rechthoekig afgebeeld, hebben een driehoekige kop en duidelijke ogen. Op de lange rechthoekige slangen zijn vaak fraaie patronen aangebracht.

Bronzen arm- en enkelbanden, vaak in de vorm van een slang, soms ook meer abstract. Zij dienden als amulet, werden gedragen of thuis bewaard.

Krokodillen, schildpadden en luipaarden werden soms afgebeeld, evenals mensfiguurtjes (soms half mens half dier).

Ook werden verschillende soorten bellen gebruikt. Het geluid zou de aandacht van geesten wekken.

Geen brongieters

Hoewel de Gan dus wel bronzen voorwerpen kenden, wordt nergens in de

Het aantal rituelen was (is) talrijk in deze cultuur

Ritueel object,
± 8cm.

literatuur beschreven dat ze zelf bronzen voorwerpen vervaardigden.

Madeleine Père heeft in haar zeer lijvige boek *Le Royaume Gan D'Obiré* (2004) de Gan beschreven. Met uiterste precisie heeft ze de verhuizing van Ghana naar Burkina Faso gevolgd, alle nederzettingen en stenen omheiningen (forten) beschreven en de hele cultuur, inclusief de beschrijving van de genealogie van 28 opeenvolgende koningen, een groot aantal prinsessen en notabelen van de Gan in kaart gebracht.

Opmerkelijk is dat ze in haar boek niet over het brongieten zelf geschreven heeft.

Daniela Bognolo, die ook lange tijd in het gebied van de Lobi en Gan gewoond heeft, heeft het in haar boek over de Gan wel over verloren was bronzen objecten. Deze objecten zouden gemaakt zijn in het gebied dat door de Gan bewoond wordt. Maar je leest nergens dat deze objecten door de Gan zelf werden gemaakt. De oude, officiële brongieters werden door de Gan *Yirembe* genoemd, een naam die ook wordt gebruikt voor de Lorhon (zie onder).

Handelsroutes

Om erachter te komen hoe de bronzen voorwerpen in de Gan-cultuur terecht zijn gekomen, moeten we kijken naar de invloed die de handelsroutes van de Dioula op het gebied hebben gehad. De Dioula, een koopmansvolk (lange

Verloren-was-techniek (cire perdue procédé, lost wax casting)

Deze techniek wordt in een grote delen van Afrika toegepast. Van was wordt een afbeelding gemaakt, deze figuur wordt met klei omgeven op een kleine opening na. Daar omheen komt een omhulsel van klei en houtskool. Het geheel wordt op een houtskoolvuur verwarmd zo dat de was via de opening kan weglopen en de binnenste kleivorm hard wordt. In de holte blijft dan de afdruk van de oorspronkelijke afbeelding achter. Daarna wordt brons (eigenlijk messing) in de opening gegoten en na afkoeling wordt de klei verwijderd.

Er kunnen ook van klei mallen van afbeeldingen gemaakt worden, die dan met was bekleed worden, en daar dan weer een laag klei overheen, daarna weer verder als hierboven beschreven is. Deze techniek werd vooral gebruikt voor het gieten van grotere voorwerpen.

Op internet staat een instructieve film, waarin je precies kunt volgen hoe dit proces verloopt in Kameroen. Zoek naar: *The Bronze Men of Cameroon* on Vimeo

Handelsroutes van de Dioula van Jenne (Djenné, Mali) naar de Goudkust (Ghana/Ivoorkust)

Rituele armband.

Linksboven:
armband.

Rechtsboven:
de Torfan is een
mythisch dier met
een tot tien koppen,
beschermer met
positieve en nega-
tieve krachten,
± 24 cm.

Foto Guus van den
Boogaard

De ruïnes van
Loropéni. Foto Guus
van den Boogaard

afstandshandelaren) uit de omgeving van Kong, Ivoorkust, verkregen al sinds de 14e eeuw hun rijkdom met handel. Zij beheersten meerdere handelsroutes, met name de routes vanuit Djenné, Mali (Jenne), via het district Gaoua in de provincie Poni (het gebied waar de Gan wonen) en Kong (Ivoorkust) naar de kust van Ivoorkust en Ghana.

Er was handel in goud, bestemd voor Europa, Centraal Azië en andere landen. Andere handelswaren waren zout, kola-noten, ivoor, vee, leer, bronzen, textiel en slaven.

Op hun handelsreizen werden de Dioula vergezeld door ambachtslieden van meerdere volken. Die bleven vaak een tijdje in een dorp achter en trokken dan weer verder. In latere tijden assimileerden ze met de lokale bevolking, namen de taal over, maar herinnerden zich via orale overleveringen hun afkomst.

Twee van deze meereizende groepen waren de Lorhon en de Lokho.

De Lorhon waren belangrijke sieradenmakers. Hun producten waren van hoge kwaliteit en zij beheersten al sinds de 16e eeuw de techniek van het brongieten met de verloren-was-techniek. De kennis van de verloren-was-techniek kwam waarschijnlijk via handelsroutes uit het noorden van Afrika.

Diverse benamingen

Over de naamgeving van de Lorhon is nogal wat onduidelijkheid en irritatie. Zo waren de Lorhon (spraken een Mande-taal) en de Lokho (spraken een Gur-taal) twee verschillende volken. Ze worden echter soms als één volk beschouwd.

Je komt bijvoorbeeld ook de benamingen *Loro*, *Lorbo*, *Logon*, *loko*, *Nabe*, *Kpeene*, *Kpeembele*, *Lo'o* (meervoud *Lo'obel*) en *Yirembe* in de literatuur tegen.

Daarnaast gaven Europeanen ook in hun eigen taal namen aan de Lorhon.

Anita Glaze omschrijft in haar boek *Art and Death in a Senuso Village* (1981) de Lorhon als volgt: "Een kunstenaarskaste met gemeenschappelijke afkomst en wijdverspreid in de Soedanese cultuurzone".

Er werd gehandeld in goud, maar ook in zout, bronzen, ivoor en slaven

Ritueel object,
± 9 cm.

Assimilatie

Aangetrokken door de welvaart bij de Dioula leefden de Lorhon (maar ook de Lokho) samen in Kong (Ivoorkust). Na conflicten verspreidden zij zich in de 18de eeuw en vestigden zich in talrijke plaatsen langs handelsroutes van de Dioula. Dat gebeurde ook in het gebied van de Gan.

De Lorhon en de Lokho (bij de Senuso *Lokho Kpeene* genaamd) kwamen zo in aanraking met volken als de Kulango en de Senuso. Ze vormden binnen deze volken een aparte kaste van gewaardeerde koper-, brons- en goudgieters. In latere tijden (rond 1800) assimileerden ze met deze volken via huwelijk en taal. Op deze manier werd het brongieten binnen deze volken verspreid. De beroepsgroep van sieradenmakers werd dan *Lorhon* genoemd, maar met Lorhon kon je ook de groep bedoelen die oorspronkelijk eenzelfde taal sprak. Bij de Gan heeft deze assimilatie niet plaatsgevonden.

Loropéni

Al in de 11de eeuw ontstonden, langs de eerdergenoemde handelsroutes op tientallen plaatsen meer dan 100 stenen versterkingen (forten).

Die van Loropéni (nabij Obiré of Opiré in het gebied van de Gan) is redelijk goed bewaard gebleven. Archeologisch onderzoek heeft vastgesteld dat het fort stamt uit de 11de eeuw. Het fort Loropéni, 'ontdekt' in 1902, staat sinds 2009 op de Unesco Werelderfgoedlijst.

Het fort is nagenoeg vierkant (105 x 106 m) en bestaat uit een bijna 6 meter hoge muur, die aan de basis 140 cm en aan de bovenzijde 25-30 cm dik is. Binnen de ommuurde ruimte zijn restanten van muurtjes gevonden. Wie deze muren gemaakt heeft, is onduidelijk. Dat de Dioula er gebruikt van gemaakt hebben op hun handelsroute ter bescherming van hun handelswaren is zeer waarschijnlijk.

De Gan gebruikten het fort vanaf de 17de eeuw en verlieten het tussen 1800 en 1850. Bij opgravingen zijn hier geen Gan bronzen gevonden.

Daarvoor gebruikten de Kulango het fort.

In de ruïnes van Kpongo (Oyono) zijn verloren-was-objecten gevonden. Die worden toegeschreven aan de Kulango. Deze ruïnes liggen tussen Gauoa en Bouna (Ivoorkust).

Henri Labouret betitelde deze objecten in 1920 als “Objects en cuivre du pays Gan”. En hier begon de verwarring, omdat in latere geschriften dit zo overgenomen werd als zijnde door de Gan gemaakt.

Meer brons beschikbaar

Rond 1800 waren de Lorhon bronsgieters aardig geassimileerd met andere etnische groepen (Kulango, Senufo, Lobi) en gingen deze volken de bronzen voorwerpen zelf vervaardigen.

Koper was aanvankelijk een zeldzaam materiaal en werd vanuit Europa aangevoerd en via de handelsroutes naar de binnenlanden gebracht. Oude bronzen – brons is een legering van koper en tin – zijn daarom vaak klein.

Door de komst van de Europeanen rond 1900 kwamen er plotseling veel kogelhulzen beschikbaar waardoor het verloren-was-procedé echt op gang kwam.

Conclusie

Wilfried Glar is een specialist op het gebied van Afrikaanse bronzen en auteur van een aantal boeken over dit onderwerp. In persoonlijk mailcontact gaf Glar mij enkele argumenten die ik verder onderzocht heb. Na dit literatuuronderzoek is het mij duidelijk geworden dat de Gan zelf nooit brons gegoten hebben. Het is zeer waarschijnlijk dat Gan-bronzen in commissie gemaakt werden, onder strenge kwaliteitscontrole door de bronsgieters van de Lohran, de Kulango of de Lokho Kpeene. De bronzen werden gemaakt in een stijl zoals de Gan die wensten.

guusvandenb@gmail.com

Conclusie: de Gan hebben zelf nooit bronzen gegoten

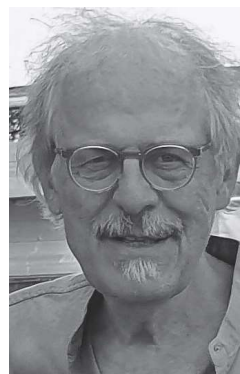

Rituele objecten,
± 8 en 10 cm.

Literatuur

- Blandin, A. (1988). *Afrique de l'ouest, Bronzes et autre alliages*. Marignane: André Blandin
- Bognolo, D. (2010). *The Gan of Burkina Faso, Reconstruction of the History and Symbolics of a Little-Known Kingdom*. Genève: Fondation Culturelle Musée Barbier-Mueller Publ.
- Broer, D. (2022). Gan Bronzen, tot nog niet zo lang geleden en niet herkend. In: *VVE-Nieuwsbrief*.
- Durieu, M. & Goy B. (2005). *Bronzes Gan, La spirale du serpent*. Saint-Maur-des-Fossés: Sepia
- Förster, T. (1987). *Glanzend wie gold, Gelbgüss bei Senufo*. Berlin: Reimer, Museum für Volkerkunde.
- Garrard, T.F. (1980). *Akan Weights and Gold Trade*. London: Longman Group Lim.
- Glar, W. (2008). *Afrikanische Reife, deel 3: Der Lobi-Kulturkreis*. Halle: Fidibus Verlag
- Glar, W. (2017). *Die Materielisierte Kultur der Ethnien der Volta-Region*. Halle: Fidibus Verlag
- Glar, W. (2018). *Die Lokho, Frühvoltage Handwerker und ihre Erzeugnisse in der Zeit vom 16-19. Jahrhundert*. Eshweiler: Eigen Verlag
- Glar, W. (z.j.). *Handwerker, Die Lokho*. (tekst verkregen van de auteur)
- Glar, W. (z.j.). *Kommen die Gan als Hersteller frühvoltage Bronzen infrage?* (tekst verkregen van de auteur)
- Glaze, A. (1981). *Art and Death in a Senufo Village*. Bloomington: Indiana Univ. Press
- Houthuesen, J. (2023). *Goud delven* (artikel in voorbereiding)
- Labouret, H. (1931). *Les Tribus du Rameau Lobi*. Paris: Institut d'Ethnologie
- Père, M. (2004). *Le Royaume Gan d'Obiré*. Saint-Maur-des-Fossés: Sepia
- Serra, D. & Glar, W. (2015). *Les Lorhon, premier fondeurs de la route de l'or*. Barcelona: Gallerie David Serra-Art Tribal

Guus van den Boogaard heeft in het onderwijs gewerkt. Hij heeft al een leven lang interesse in andere culturen en is vanaf de oprichting van Tribale Kunst en Cultuur betrokken bij deze vereniging.